

KORUNK BETEGSÉGE, A DEPRESSZIÓ

A DEPRESSZIÓ KÉRDÉSE MAGYARORSZÁGON INDOKOLT ÉS IDŐSZERŰ, hiszen nap mint nap mást se hallunk a hazai írott és elektronikus sajtóból, mint hogy milyen egy rosszkedvű, depressziós nép is vagyunk, nem tudunk örülni a sikereknek és így tovább. Azért vagyok nehéz helyzetben, mert közel húsz éve foglalkozom a honi öngyilkosság és depresszió viszonyainak kutatásával, de ilyen egyértelmű kijelentést bizony nem mernék tenni. A tudomány szeret a tényekkel foglalkozni, azokat vizsgálni, és ha lehet, összehasonlító módszerrel megközelíteni az ilyen és hasonló kényes kérdéseket. Hiszen mennyit hallottunk a kódós Albion rossz kedvű lakóiról, az angol spleen-ről, de ismerősen hangzik a szláv mélabú is. Helyes tehát a depresszió fogalmi meghatározása után körütekinteni a történelem egyes korszakai és civilizációi környékén, végül szemeztetni e sajátos világérzés vagy/és betegség hazai történetéből.

A depresszió modern szemlélete

A depresszió a hangulati élet különböző fokú nyomottságával járó pszichés betegség, amely hangulati csökkenés a rossz kedvtől a súlyos és mély életuntságig, a létfenntartási ösztönök kihunyásáig tartó széles skálán jelenhet meg. Tünetei: levertség, kilátástalanság, az indítékok beszűkülése, pszichés feszültség egészen a súlyos szorongásig, étvágytalanság, fogyás, alvászavar (nagyfokú álmatlanság vagy kóros aluszékonyosság), a szexuális érdeklődés megszűnése. Gyakori kísérő tünetei a kiterjedt szervi panaszok, amelyek igen gyakran valódi szervi betegségek alapos gyanúját keltik. Viszonylag ritkán a lelki tünetek nem is annyira feltűnőek, inkább ez utóbbi testi panaszok állnak az előtérben – ilyenkor lárvált vagy maszkírozott depresszióról beszélünk. A depresszió legsúlyosabb eseteiben a „klasszikus” elmebetegség tünetei is jelentkezhetnek: ezek az úgynevezett tévely-depressziók, amikor is üldöztetési tartalmak is fellépnek, súlyos önvádak, teljesen indokolatlan büntudat, melynek talaján a legszomorúbb következmény, az öngyilkosság is bekövetkezhet.

A legsúlyosabb formákban igen komoly szorongás is jelentkezhet, melynek következtében az ún. raptusz melankolikus jelensége léphet fel. Ennek során a betegek az ámköftutók, a sajtóból jól ismert kriminális cselekménysorozat is elkövethetik. Manapság ilyen esetekkel szerencsére alig találkozunk, pusztán azért jegyezzük meg, mert a régi korokból fennmaradt leírások alapján ez a forma századokkal ezelőtt – feltételezően a terápiás lehetőségek hiánya miatt – jóval gyakrabban jelentkezett.

A tudomány mai állása szerint a súlyos fokú depressziók biológiai okokkal magyarázhatók: az agy bizonyos területein több, az indulati életet szabályozó anyag mennyisége lecsökken és hozza létre a betegséget, függetlenül a megbetegedő személy életeseeményeitől. Ennek hangsúlyozása feltétlenül fontos. A könnyebb esetekben is feltételezhető a fentebb említett anyagok hibás regulációja, de itt nagyon sokszor az életeseemények meghatározó szerepet játszanak. Az előbbieket ezért ún.

endogén (biológiailag determinált) depresszióknak hívja a szakma, szemben az ún. másodlagos vagy reaktív depressziós állapotokkal.

Még egy igen fontos momentum tisztázása fontos. A történelem folyamán a depressziót hosszú ideig melankóliának hívták, ennek a kifejezésnek a legtöbb európai nyelvben megvan a korai nyelvi variációja. A huszadik század második felétől azonban a melankólia kifejezés kiment a szakmai szóhasználatból, mert kulturálisan más jelentéstartalmú kifejezéssé vált. Fontos ezért pár fogalom tisztázása, mivel a laikus közvéleményben még ma is teljes a konfúzió a hangulati élet körüli kifejezések használatában. Rokon szavakként kezeli még a nem szakmájú is a valódi depressziót, a melankóliát és a pesszimizmust. Ez utóbbi két fogalom jószerével állapotként határozható meg, míg a depresszió betegség.

A melankólia inkább állandó állapota, lelki szerkezete a személyiségnek, melyben lehetnek hullámvölgyek, átbillenhet néha depresszív állapotba, a melankólia mégis inkább világszemlélet, irodalmi nyelven szólva világfájdalom. A melankólia forrása, hogy túl sokat várunk el a világtól, embertársainktól és egyáltalán a léteztől. Jelképe talán Tantalusz lehet, soha ki nem elégíthető vágyaival. A melankólia talaja a „szív érzékenysége” – ahogy Reviczky írja. A könnyen meginduló, nagyon érzékeny, magukkal vívódó, néha rajongó emberek világbánatosok, mert megélni kénytelenek az önmagukban létező és elképzelt, valamint a valóságban megtapasztalt világ közötti diszkrpanciát. S mégis a léleknek ez az állapota vezet el az igazsághoz. Hiszen, aki mindent rendjén valónak talál, az a világot nem is érzi, nem akarja megváltoztatni, nincs mondanivalója róla. A világbánat, a melankólia fáj, mégis valami keserű optimizmus lengi át, mert javítani akar és tud a világon. A melankólikusok közül kerülnek ki a nagy tehetségű művészek, írók, költők, akik mégiscsak előbbre vitték-viszik a világot, kovászai a szellem fejlődésének (már Arisztotelész bölcsen meglátta ezt).

A melankólikus fájdalom produktív

A depressziós totálisan beszűkült: annyira leköti a belső szenvedés, az önmaga sötét árnyaival való küzdelem, hogy képtelen bármiféle produktivitásra, sokszor még a benne intenzíven munkáló önpusztító indíték végrehajtására is.

A pesszimizmus viszont alapvetően különbözik mindkét előző jelenségtől. A pesszimizmus ugyanis a józan okosság világnézete, s egyben valahol nihilizmus is. A pesszimista nem hisz a jóban, tehát nem is csalódik. Nem keveredik szélmalomharcokba, nincsenek eszményei, ezért a tapasztalat nem sérti. A pesszimista rezignáltan legyint, öngazolva mosolyog a világ történésein, a melankólikus megsérül minden moccnásra, de küzd. A depressziós felad mindent, mert semmihez sincs ereje, indítéka.

Ezért azután nem igazán tudjuk elfogadni, hogy a világtörténelem nagy művészeiből oly sok depressziós lett volna, mint ahogyan azt időnként olvashatjuk. Biztosan melankólikus alkatúak voltak, de jó részük nem volt depressziós, noha tudjuk, hogy a legmélyebb depresszív állapot is spontán elmúlhat és szenvedője visszanyerheti betegsége előtti állapotát, ha művész, úgy alkotóképeségét.

Ha a depresszió (évszázadokig melankólia) kultúrtörténeti karrierjét igyekszünk kibogozni, úgy nem a szokásos kitétellet kell kezdenünk. Ugyanis már a régi görögök előtt is jól ismert jelenség volt. Az emberiség bölcsőiben, a nagy folyami kultú-

rák társadalmában is olvashatunk a kedély betegségeiről, noha kizárólag a szépirodalmi művekben maradtak ránk tudósítások. Egyik kimagasló irodalmi alkotás e korból Mezopotámiában keletkezett, „Hadd hódoljak a bölcsesség urának” címmel. Pszichiáter szemmel is olvasva a művet, az hihetetlen pontossággal írja le a depresszió szinte összes létező panaszát és tünetét, egy mai orvosi kórrajzot megszégyenítő precizitással. A szenvedőből ömlik a panaszáradat, oldalakon át.

„Egészségem megromlott, testem épsége megrokkant
sorsom balra fordult, jószerecsém elpártolt.
Ijesztő jelek, félelmes látások tündeznek fel előttem.
Es ha lefekszem és elalszom, rémületes álmokat álmodom,
vesztésemre az udvari nép ármányt szövöget...
félelem gyöngíti erős szívemet,
dombos mellem besüppedt.
Nappalaim – panaszkodások, éjszakáim – sóhajtozások,
hónapjaim – búbanatok, éveim – elnyújtott sírások...
Súlyosbodott fájdalmam, föllángolt betegségem:
beborította a fejemet, hasogatta koponyámat,
orcámat elcsúfította, szemem tüzét is kioltotta.
Tarkóm szaggat, nyakam recseg-ropog,
dörömbölnek mellemen, belülről verik mellemet,
tüzet gyújtottak gyomrom belsejében,
lázat lobbantottak a tüdőmben,
megrontották vérem mozgását...
mocsári gázként dőlök el, arccal a földre hullok...
Két szemem nem lát, bármint is meresztem,
két fülem nem hall, bárhogy is kinyissam,
elgyöngülés vetett hurkot testemnek,
pöröly zúzta meg húsomat,
bénulás bénította karomat,
tehetetlenség burkolta be ágyékomat,
elfelejtett járni a lábam...
torkomon egy falat le nem megy...
szemlátomást fogyok, gyöngülök...
csont és bőr vagyok, bordáim kiállnak,
ereim lázban égnek, bőrömet sárgaság lepte el...
zokogok nappal, éjszaka,
nyomorúságos álmom, ébredésem...”

Csak a panaszok egy (jellegzetes) részét idéztük, megjegyezve, hogy nincs olyan spontán gyógyuló szervi baj, amely ennyi panasszal és tünettől járna. S lám, meg sem fordult a panaszos agyában a gondolat, hogy véget vessen „tenger fájdalmának”, hanem még egyszer a „végtelen isteni kegyelemhez” folyamodik, és Marduk, a főisten meghallgatja az egyébként szemrehányásoktól sem mentes könyörgést és panaszáradatot.

„Szenvedésemnek akkor vége szakadt,
betegségem meggyógyult, béklyóm összetört.”

Talán ez az első híradás arról, hogy a mély hit milyen gyógyító és preventív hatással bír és birt hosszú évszázadokon, évezredekken keresztül igen sok lelki-testi bajban. Korunk emberében már alig munkál ez a mély és valóban átélt hit, pedig transzcendens fogódzó nélkül képtelen létezni az ember, legyen bármilyen okos és szabad. Szomorúan látjuk nap mint nap, hogy hatalmas tudásával és korlátlan szabadságával nem igazán tud mit kezdeni: a mentális betegségek, bajok, pszichés elégtelenségek, a keletkező problémákkal megküzdeni képtelen embertársaink száma rohamosan szaporodik.

Visszatérve azonban a régi időkhöz, a másik folyami kultúrában is találkozhatunk hasonló irodalmi emlékekkel, ha lehet, még plasztikusabb kifejezési formában. Az egyiptomi irodalom híres műve az „*Életunt beszélgetése lelkével, bá-val*” című költemény. Nehéz megállni, hogy legalább pár sort ne idézzünk a versből, mert ilyen fokú életuntság irodalmi műből aligha áradt valaha is:

„Olyan előttem a halál,
mint midőn meggyógyul egy beteg,
mint kimenni újra baleset után.
Olyan előttem a halál,
mint a lótosz illata,
mint ülni a részegség partján.”

Hosszú verssorokban hömpölyög tovább az élet utálata, a halál vágya, s megint mi történik? A szenvedő istene meggyőzi alattvalóját, és az az élet mellett dönt.

További kultúrák idézésétől eltekintve két igen fontos momentumra kell felhívni a figyelmet. A világi élet és a vallási élet nem elkülöníthető összefonódására, és a melankólia sajátos misztikus magyarázatára, amely a nagy görög-latin kitérő után a katolikus Európában ismét megfigyelhetővé lesz. A befelé forduló, csendes, önsanyargató depressziós embert szinte szentnek tekintik, mindenesetre tisztelik. A betegség gondolata fel sem merül, csak akkor beszélnek erről, ha a depresszió „hangosabb” formáit észlelik, ilyenkor is a gonosz szellem (és ennek számtalan variációja) emberbe költözésével magyarázzák. S ha már említettük a nagy görög-latin kitérőt, annyit jegyezzünk meg, hogy a görög szellem fénye más megvilágításba helyezte a mentális betegségeket is. Magyarázataik természetesen mai szemmel már nem elfogadhatók, de messze túlszárnyalták az addigi kultúrák elképzeléseit. Elég csak Hyppocrates elméletére utalni, amely a négy anyag (vér, nyál, sárga és fekete epe) keveredéséből vezeti le a testi-lelki bajokat. A melankólia oka a fekete epe túlsúlya lenne.

E nedv-teória azután számos variációban és kiegészítésben megjelenik a későbbi időszakokban is, egészen a középkorig. Indokolt megemlékezni egy igen sajátos jelenségről, amely az Erzsébet-kori Angliában lépett fel. A szigetország lakóit szinte járványszerűen kerítette hatalmába a mélabú. A „gloom” oly mértékben terjedt szét az akkori Anglia szellemi szervezetében, hogy csodával határos, hogyan maradt eleven lakója a szigetországnak. Itt született meg Robert Burton híres könyve 1621-ben az „*Anatomy of Melancholy*”, de az ilyen tárgyú szépirodalmi, zsurnalisztikai és egyéb művek elképesztő mennyisége jelent meg, és ma méterekben mérhetően tölti be a British Library polcait. Kiheverték a kórt, de az átterjedt a kontinensre, noha angliai méreteket soha nem öltött. A napóleoni háború utáni Európa végletezen kiábrándult és „pesszimiztikus”. A „fin du siècle” világvégét váró hangulata

terjed, s felüti fejét a nihilizmus, a minden addigi értéket tagadó gondolatiság is, nem kis sikerrel, ami például a rohamosan növekedő öngyilkossági gyakoriságokban is megmutatkozik. Ez utóbbi sajátos nyugat-keleti mozgást végezve a múlt század végén elérte hazánkat is: a kor öngyilkossági rátáit ekkortájt a Monarchia országai vezetik. Nem igazán ismert okokból hazánk hűséges maradt a Monarchiához később is: egyre magasabb öngyilkossági gyakoriságot produkál egészen 1988-ig. Azóta viszont – ismét csak ismeretlen okból – markáns csökkenést mutat.

S ha már kis hazánkhoz érkezünk el egy másik „deviancia” kíséretében, igen röviden ildomos a „melankólia” hazai sorsát is megvizsgálni, noha csak szemezgetésre van lehetőségünk, hiszen a tárgykörrel behatóan foglalkozó hazai mű eddig nem született.

Ha a korabeli írásos anyagokat átvizsgáljuk, úgy azt látjuk, hogy a honfoglaló magyarság lelki alkatában nyomait sem találjuk olyan életérzésnek, mint a melankólia, a lemondó attitűd és ehhez hasonló. Eleink meglehetősen virulens, marcóna, vad és életigenlő népességnek imponáltak a leírások és az eredmény alapján. Hogyan is lehetne olyan nagyon depresszív-rosszkedvű, a harcot könnyen feladó nép az, amely 1100 éve elfoglalja a Kárpát-medencét, az itt élőket behódoltatja, magába olvasztja, és azóta is itt él eredményes és állandó harcban egy hatalmas germán és szláv birodalommal, melyek felváltva igyekeztek bekebelezni. Önálló, egyedi nyelvet fejleszt ki, ezen csodálatos irodalmat teremt. Kései fiainak tehetségét, ötletességét és ambícióját minden náció elismeri, létszámához képest kiemelkedő a világ sportéletében is. Talán ennyi meggondolás is elég ahhoz, hogy ne tartsuk a magyarságot eredendően depressziós, melankólikus népnek.

E korból tudományos igényű leírások nem maradtak ránk az akkori idők állapotairól, ezért a szépirodalmi, történeti, egyházi és minden egyéb írásos anyagból próbálhatunk képet alkotni a témánkat illető viszonyokról. Elégé szegényes anyag áll rendelkezésre, mely sejteti, hogy nem lehetett túl nagy probléma a depresszió és elég gyakori következménye, az öngyilkosság. A továbbiakban a két magatartászavar kényszerű együtt-futása, parallel vizsgálata nehezen lesz elkerülhető, mivel az öngyilkosság-gyakoriság bizonyos mértékben függvénye és jó indikátora a társadalomban jelentkező és létező depresszív zavaroknak is. Főként a régi időkben reális ez az összefüggés, mivel a vallás és a tradíció erős védő hatást jelentettek a társadalom tagjai számára, ezért jogos a feltételezés, hogy csak a valóban beteg emberek követtek el öngyilkosságot, tehát a két deviancia akkoriban nagymértékben lefedte egymást.

A honfoglalás előtti időkről három forrásból értesülünk eleink magatartásáról, szokásairól, karakteréről: a korabeli krónikákból, amelyek a honfoglaló magyarságról tudósítanak (magyar őstörténeti dokumentumok: arab, bizánci, szláv, örmény, nyugati stb. források); azok a tudósítások, amelyek azon népekről szólnak, amelyekkel őseink vándorlásuk során hosszabb-rövidebb ideig együtt éltek és bizonyos szokásokat, normákat „szocializálhattak”; a harmadik értékes forrás a honfoglaló magyarság vallásának, hitvilágának vizsgálata.

E három forrásanyag áttanulmányozása után megengedhető az az állítás, alapos feltételezés, hogy őseink kultúrájában, szokásaiban, életében, tradícióiban és értékrendjében a meghívott halál nem szerepel, így annak ősi eredete, archaikus népléktani gyökere nem bizonyítható. Ennek alapján nem képzelhető el a kedélybeteg-

segek tömeges előfordulása sem, amely a honfoglaló magyarság virulens, életigenlő – imént jelzett – jellemzése mellett szól, ellene semmiképpen sem.

Az államalapítás nagy műve után országunkba tömegével jönnek a külhoni papok, szerzetesek, kiépül az egyház teljes intézményrendszere. Az irodalom kizárólag latin nyelvű, keveset, mondhatni, semmi érdemit nem közöl a kor hétköznapi világi életéről. Az orvostörténeti munkákban sem olvashatunk épp ezért sokat az akkori „egészségügyről”. Ha van feljegyzés, az inkább a sebészet és a nagy fertőző betegségek tárgyköréből maradt ránk. Az elmebetegségek alig említettek, ha elvétve igen, úgy az ördögi megszállottságról olvashatunk, de melankóliáról alig. Egy-egy elejtett félmondatból azért kiderül, hogy ismerhették a betegséget, de nem képezhetett komoly problémát a kor társadalmában. Éppígy évszázadokig szó sem esik az öngyilkosságokról. (Azért lehet hinni abban, hogy a fennmaradó írott művekben valahol megjelenik minden, az adott korban lényeges kérdés, mert míg például a magyar királyok törvénykönyveiben nyomát sem látjuk az öngyilkosságok elleni intézkedéseknek, addig Edgar király már drákói szigorral lépett fel kora Angliájában az öngyilkosságok ellen.) Elfogadhatónak tűnik az a megállapítás, hogy a reformáció térhódítása előtt az öngyilkosság és a kedélybetegségek elszórt, sporadikus eseteknek mutatkoztak a magyarság körében. Sokat olvashatunk viszont nagy dínom-dánomokról, multságokról és bizony már a Mohács előtti idők külhoni tudósítói is gyakorta szót ejtenek a sokszor mértéktelen ivászatról. Ha erről kapunk értesítést, miért ne jegyezték volna fel más „devianciát”?

A XVI. század második felére Európa nagy élménye, a reformáció teljes győzelmet arat Magyarországon. Külföldön tanuló fiaink hozzák haza a tan szabadabb eszméit, a megengedőbb-puritánabb szertartást, a személyiséget jobban figyelembe vevő vallásgyakorlást. Ekkor olvashatunk először öngyilkosságról és melankóliáról is. Bornemissza Péter híres műve, az *Ördögi kísértetek* jelzik az újuló időköt. E könyvben már több, igaz, főként Némethonban megesezt önkezü halálról olvashatunk, de egy magyar grófné szomorú esetéről is. Magyarai-Kossa nagyszerű orvostörténeti munkájában is fel-felbukkan az 1600-as évekből egy-egy melankóliás, aki „örületében” megöli magát.

A XVII. század református prédikációs irodalmában is ráakadunk egy-két gyanús esetre, egyszóval a depressziós betegség nyomai megjelennek az irodalomban is, számuk azonban ugyancsak elenyészőnek látszik, mint ahogyan elszórt, nem gyakori esetek az öngyilkosságok is. Biztosan előfordultak és léteztek melankólikus betegek, mert nagy ritkán azért megható leírásokkal találkozunk kezelésüket illetően. A szegedi Néma Mester, aki egyébként értett a lóhoz, asszonyhoz, bortisztításhoz és mindenféle betegségek gyógyításához, számos rendkívül kedves és megható receptet hagyott ránk a különböző betegségeket kezelendő, így az „elmeháborodás ellen” is: „a fekete hunyor gyökerét, ha borban vagy ecetben vagy mézes vízben huszonegy óráig áztatjuk, abból éhomra fél pohárral melegen a melankólikus embernek bolondozása ellen, hideglelés ellen, hektika ellen hasznos bévenni”.

Az 1700-as évek végére tehető az az idő, amikor a már eléggé pontosan vezetett egyházi anyakönyvek alapján, valamivel pontosabb képet kaphatunk a korabeli öngyilkosságokról, s áttételesen a depresszív zavarokról is. Kiegészíti e tudást az ez időben megjelent népi eredetű közmondások, szólások vizsgálata. Ilyen gyűjtemények szép számmal állnak rendelkezésre és pontos tükrét adják a korabeli viszonyoknak, mivel az élet minden területét felölelik. *Dugonics András, Baróti Szabó*

Dávid, Kovács Pál, Baronyai Decsi Pál, Ballagi Mór munkáit érdemes átnézni, mert O. Nagy Gábor impozáns gyűjteménye már több modern elemet tartalmaz, így inkább az előbbieket tartjuk szem előtt. Egy bizonyos, hogy a depresszió, vagy a melankólia szó meg sem említettik. Az öngyilkosságokról is alig találunk szólást, pedig olyan sajátos, egyedi és érthetetlen viselkedése az embernek, hogy egyetlen kultúra sem hagyta szó nélkül, és valamilyen írásos emlékében megjelenik, amennyiben társadalmi problémát jelentett a nagyságrendje miatt. Úgy tűnik, hogy az 1800-as évekig az akkori magyarság életében nem volt érdemi kérdés. A szólásokban a bánat, bú, rosszkedvűség, keserűség, szomorúság, kedvetlenség és ezek szinonimáit áttanulmányozva, azt látjuk, hogy az összes szócikkely fele az italozással kapcsolatos, ami szépen egybecseng a hazánkba akkoriban akkreditált követek imént idézett leírásaival, elemzéseivel.

Féltucatnyi szólást ha olvashatunk, amely a bűbánat, szomorúság súlyos következményeiről szól, mint: „Meghasad a szíve a bánattól”, „Sem étele, sem itala”, „Sír benne a lélek”. A mondások többsége inkább az átmeneti, kiheverhető keserűségről, bánatról, bosszúságról szól: „Olyan a kedve, mint a herélt (ártány) macskának”, „Szomorú, mint böjt idején a kocsmá” vagy „Szomorú, mint a pénteki menyasszony”. Jegyezzünk meg még egy fontos momentumot: az 1770-es évekig nincs is a magyarnak saját szava az öngyilkosságra.

A napóleoni háborúk után Európa romokban hever fizikailag és lelkileg egyaránt. A századelőt „pesszimizmus” lengi át, Angliában Byron, Franciaországban Musset, Németországban Heine, Lenau, Olaszországban Leopardi, Oroszországban Puskin és Lermontov borús költészete, életlátása jelzik ezt. Ekkor jelenik meg Schopenhauer és Nietzsche nihilizmusa. Magyarország ugyan még elszigetelt, de az új életérzés lassan beszívárog, és az 1800-as évek elején, az egyházi anyakönyvek tanúsága szerint hazánkban is emelkedni kezd az öngyilkosságok száma (messze kisebb mértékben, mint a tőlünk nyugatabbra lévő országokban). A depresszióról is fel-felbukkannak jelzések. Egy miskolci páter, Török Damescenus 1818-ban vékony kis könyvecskét jelentet meg, amely az öngyilkosságok ellen íródott. Az okokat taglalandó kiemeli a lelki betegségeket, főként a melankóliát és hipochondriát (utóbbi kétségtelenül az egyik fő tünete lehet a tartósabb hangulatzavaroknak). „Első Oka testnek különös állapota, s a testben lévő nedvességeknek romlottsága. A kinek belső részét, főképpen agyvelejét elfutotta a Sárvíz... A Bolondság tehát, a Melancholia és Hypochondria sokszor okozza az Önnön Gyilkosságot.”

Az 1848/49-es szabadságharc leverése, az azt követő megtorlás, bujdosás és nemzeti létünk korlátozása mélyen deprimálta a nemzetet. Világos után a magyar életre mintha egyszeriben alkonyat borult volna. „A városok kihaltak, aki csak tehette falura, pusztára vonult és eltemetkezett a göröngyök közé, mert a föld még magyar volt” – írja Asbóth János keserűen. A kiegyezés előtti magyar társadalom a világoosi tragédiát próbálta kiheverni, ismét egy újat, Mohács után. A költők, írók, ha nem kényszerültek bujdosásra, az elveszett szabadságot siratják, de nem adják fel a harcot! Arany, Vörösmarty, Tompa (és sok kis mester) a túlélést és a harcot vizionálják. Mint tudjuk, a felemás eredmény megszületik: a kiegyezés létrejön. És ekkor elszabadul a pokol. Felugrik hirtelen az öngyilkosságok és a párbajok száma. Mintha az elfojtott szabadság és a valahai akarás egész dühe, keserűsége fordulna át az önpusztításba. Irtja önmagát és felebárátját a magyar, sokszor még a jó barátját is. Az újságok társasági híreibe egyre szaporodnak az öngyilkossági hírek. Mögöttük

bizony gyakran depresszív megbetegedések állnak, többségükben a lehangolt állapot mögött valamilyen kedvezőtlen, szomorú életeseemény (csőd, szerelmi bánat, féltékenység stb.) áll. Egyetlen, igen népszerű és nivós hetilapot (Vasárnapi Hírek) választottunk ki, s elemeztük egy-egy dekád évfolyamának össze halálhírét (1857, 1867, 1877, 1887). Az 1857-es évfolyamban már felpanaszolja a szerkesztő, hogy a „múlt hó folytán a fővárosban és általában az egész országban annyi gyilkosság és öngyilkosság történt, hogy minden napra lehet számítani egyet.” Számszerűen még nem írják ki, de következő dekádok végén egyre emelkedő esetszámokat olvashattunk, mígnem 1887-ben már nem lenne hely közölni, feltehetően ezért abba is maradtak a közlések. Immár a magyar mindennapok nem kuriózum-szintű, nem hír értékű valóságává váltak az önkezü halálok, feltehetően a mögöttük álló depresszív állapotok is. Ez idő tájt lopakodik be hazánkba az Európa nyugati részein már ismert „pesszimizmus”, a *fin du siècle* (világvége) hangulata, irodalmunkban is megjelenik a kilátástalanság ábrázolása, amelyet Arany László Délibábok hőse, Asbóth János Álmodó, Ábrányi Dicsőség bolondja, Beöthy Kálozdy Bélája jelez, de a sor folytatható lenne az irodalomban megjelenő blazírt, kihamvadt lelkű férfiakkal vagy a kiégett szívű szépasszonyokkal. Cholnoky műveiben csak úgy hemzsegetnek a kóros személyiségek és öngyilkosok, Vértesi Andor legjobb novellás kötetének címe: *Öngyilkosok*.

Mint jeleztük, a fentebb igen vázlatosan jelzett „pesszimizmus”, végtelen kiábrándultság, világvége hangulat nem honi specialitás. Egész Európában elveszett valami. Az alkoholizmus társadalmi problémává szélesedik, szaporodnak a válások, emelkedik az elmebetegségek száma. Franciaországban például 1830 és 1910 között az intézetben kezelt elmebetegek száma megnégyszereződött, Poroszországban ötször magasabb lett. Ebbe az összképbe illeszkedik bele a depressziók emelkedő száma is. Két egyértelmű ok szikár megjegyzése kívánczik ide: egyrészt a társadalom az ipari forradalom, a modernizáció, a terjedő individualizálódás során fokozatosan patológiássá válik (máig tartóan), másrészt megszűnik a vallás, a hit (egyház) hegemóniája, egyúttal évszázadokig tartó védő-preventív funkciója.

Immár számos, biztosan depressziós betegség miatt történt öngyilkosságról lehet tudomásunk (Dömötör János, Ferenczy Teréz, Péterfy Jenő, mind nagy tehetségű költők, irodalmárok), és nem kikerülhet e témában a legnagyobb magyar, Széchenyi István sorsának igen rövid elemzése sem. Szükséges leszögeznünk, hogy ő minden betegsége, személyiségzavara ellenére a legnagyobb magyar. Számos pathográfia született róla, nem szeretnénk ezeket szaporítani. Csak a már titkára által alaposan szelektált, majd a magyar kiadásban tovább szűrt naplójának figyelmes végigolvasása után is egyértelműen kiderül, hogy személyisége kimeríti a kórosan narcisztikus személyiség fogalmát (diagnózisát), amely személyiségszerkezet igen nagy kockázatot jelent az öngyilkosságra. E gondolatkör fiatal kora óta benne munkál, naplójában is hetven alkalommal jelzi önpusztító készletéseit, időnként meglehetősen elszántsággal, többnyire minden érdemi motiváció nélkül. Szerencsére ezek egészen 1860-ig csak fenyegetések maradtak. Az is vitathatatlan, hogy 1848 nyarán, a leg súlyosabb „tévely” depresszió tüneteit mutatja, amely érdemi kezelés nélkül, csak szoros felügyelet mellett spontán szűnik meg. Nagy munkákra lesz még képes, hogy azután kétségtelenül reális fenyegetések hatására betegsége recidiváljon és a végzetes tetthez vezessen. Az utóbbi években megjelentek olyan eszmefuttatások, misze-

rint sorsa sajátos magyar sors és a magyarság „negatív kódját” reprezentálja (Kézdí). Több okból nem hisszük ezt a teóriát.

Sajnos, a hazai, de a nyugati sajtó is hajlamos eléggé felületes megfigyelések alapján depressziós népnak tartani a magyart. Csak egy példát hadd említsünk. Egy prominens angol hetilap munkatársa is, pár hónapos ittléte után a fenti következtetésre jutott, mert „rosszkedvűek az emberek az utcán, és nagyon szeret temetni a magyar”, mellyel az akkoriban lezajlott Horthy Miklós, továbbá Rajk László, Nagy Imre és sorstársai újratemetésére céloz. Viszont arra a kérdésre, hogy tudna-e Anglia e századi történelméből egyetlen jelentős személyt mondani, aki „temetetlen holt volt és újra kellett temetni”, csak hallgatni tudott. Pedig a magyarságnak a fentieknél talán még nagyobb férfiakat is újra kellett temetnie, mint Kossuth Lajos, Rákóczi Ferenc, Thököly Imre, hogy sok más jelentős személyiséget ne is említsünk. Talán elfogadható, hogy nem „víg a magyar” (Dugonics Andrást idézve), vagy Dukay Takács Juditot citálva, amikor így ír:

„Magyar születésem hozza magával tán,
Hogy a természetem szomorúbb, mint vidám.”

Sorolhatnánk még több ilyen példát, de akadna sok jókedvünket bizonyító is. Annyi bizonyos, hogy hajlamos a magyar a borúlátásra és a kudarcközeli érzésekre, nem optimizmust sugárzó feldolgozásokra, a „nekünk úgysem sikerül semmi” típusú attitűdre, de a harcot nem adja fel, küzd, helyenként és időnként meghökkenítő eredményességgel. Ezért inkább melankóliára hajló népnak mernénk mondani. Még ezt is óvatosan, mert meghatározói a fenti jelzőknek az örökös védekezés kényszere, a félezredévnnyi kudarc, vereség, megalázás, szolgaság, fenyegetettség. Ez a tartós tapasztalat nyilvánvalóan óvatosságot és talán a fentebb leírt magatartásokat alakította ki a magyarságban. Mi ebben nem eredendő, sui generis nemzet-karakterológiai sajátosságot látunk, hanem egy következetes történelmi kudarc-sorozatból levont tapasztalatot, amely lassan felengedhet, mint a jég. Erre talán van is reményünk. Egy bizonyos: az eddig elvégzett objektív vizsgálatok, amelyek az átlagnépességben mérték a depressziós betegség előfordulását (Kopp és Skrabszki, Szádóczky, Zonda), azt mutatják, hogy nincsen magasabb arányunk a más civilizált országokban mérteknél. Az az ijesztő, hogy az 1988-as felmérés után az 1995-ben elvégzett vizsgálat a depressziós képek nagyfokú növekedését mutatta. Attól tartunk, ez sem magyar specialitás, de mindenképpen riasztó adat.

Kritikus és kényes időket élünk manapság. A mindenkori hatalomnak lényegesen nagyobb szociális érzékenysége lenne szükséges. Nem a programokban és deklarációkban, hanem a szürke hétköznapokban.

ZONDA TAMÁS

IRODALOM

- KOPP MÁRIA – SKRABSZKI C.: *Magyar Lelkiállapot*. Budapest, 1996.
 ZONDA TAMÁS: *Az öngyilkosság kultúrtörténete*. Budapest, 1991.
 ZONDA TAMÁS: *Öngyilkos nép-e a magyar?* Budapest, 1995.
 KÉZDI BALÁZS: *A negatív kód*. Pécs, 1995.
 BÖSZÖRMÉNYI E.: *Az öngyilkosság múltja és jelene*. Budapest, 1991.
 RÁKOS S.: *Gilgames. Agyagtáblák üzenete*. Budapest, 1985.